

Алла Валеріївна СУХАНОВА

кандидат економічних наук, доцент кафедри
виробничого та інвестиційного менеджменту,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

ОСНОВНІ СКЛАДОВІ ТА ПРИНЦИПИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Суханова, А. В. Основні складові та принципи економічної безпеки аграрних підприємств [текст] / Алла Валеріївна Суханова // Український журнал прикладної економіки. – 2019. – Том 4. – № 2. – С. 97-103. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. Функціонування сільськогосподарських підприємств у конкурентному та природному середовищі обумовлює існування специфічних загроз, подолання яких викликає потребу у створенні механізму економічної безпеки.

Мета. Метою статті є виявлення проблем функціонування сільськогосподарських підприємств, захист товаровиробників від дії деструктивних впливів, забезпечення стабільного та максимально ефективного розвитку підприємств у майбутньому.

Результати. Встановлено, що структурний склад системи економічної безпеки формують внутрішньовиробничі та позавиробничі складові. Надано множину позавиробничих складових економічної безпеки аграрних підприємств, які включають ринкову та інформаційну. Узагальнено основні складові економічної безпеки сільськогосподарських підприємств, розроблені науковцями: визначено їх суть та уточнено служби, які відповідають за них. Надано групу принципів побудови системи економічної безпеки сільськогосподарських підприємств: законності, системності побудови, економічної доцільності, ефективності управлінських рішень, результативності, оптимізації витрат, обґрунтованості, комплексності, збалансованості, своєчасності, безперервності, постійного моніторингу, активності, координації і взаємодії, централізації, інтегрованості, спрямованості на стратегічні цілі, об'єктивності, оперативності та динамічності, варіативності, адекватності реагування, адаптивності, гнучкості управління, розвитку і вдосконалення, стимулювання і відповідальності.

Висновки. Визначено, що економічна безпека сільськогосподарського підприємства – це такий стан його господарських ресурсів, що забезпечує раціональну галузєво-організаційну структуру підприємства, враховуючи географічне розташування та природно-кліматичні умови його діяльності, за якого воно здатне ефективно протидіяти можливим загрозам внутрішнього й зовнішнього середовища, а також досягати поставлених цілей і завдань на основі реалізації обраної ним стратегії розвитку.

Ключові слова: аграрні підприємства, економічна безпека, економічна безпека підприємства, система економічної безпеки підприємства, планування.

MAIN COMPONENTS AND PRINCIPLES OF ECONOMIC SECURITY OF AGRARIAN ENTERPRISES

Summary

Introduction. *The functioning of agricultural enterprises in a competitive and natural environment causes the existence of specific threats, overcoming which necessitates the creation of an economic security mechanism.*

The Purpose. *The purpose of the article is to identify problems of agricultural enterprises functioning, to protect producers from the effects of destructive influences, to ensure stable and maximally effective development of enterprises in the future.*

Results. *It is established that the structural composition of the economic security system is formed by intra-production and non-production components. The plural of non-production components of economic security of agrarian enterprises are given, which include market and information.*

The basic components of agricultural enterprises economic security developed by scientists are summarized: their essence is defined and the services responsible for them are specified.

The group of principles of the system construction of agricultural enterprises economic security is presented: legality, systematic construction, economic feasibility, effectiveness of managerial decisions, efficiency, cost optimization, validity, complexity, balance, timeliness, continuity, constant monitoring, activity, coordination and interaction, centralization, interaction focus on strategic goals, objectivity, responsiveness and dynamism, variability, responsiveness, adaptability, flexibility of management, development and improvement, promotion and responsibility.

Conclusions. *It is determined that the economic security of an agricultural enterprise is a state of its economic resources that provides a rational branch-organizational structure of the enterprise, taking into account the geographical location and natural and climatic conditions of its activity, under which it is able to effectively counter the possible threats to the internal and external environment, as well as to achieve the set goals and objectives based on the implementation of its chosen development strategy.*

Keywords: *agrarian enterprises, economic security, economic security of the enterprise, system of economic security of the enterprise, planning.*

JEL classification: F52; Q10

Вступ

Специфіка діяльності сільськогосподарських підприємств потребує налагодження механізму подвійної адаптації до ринкових і природно-кліматичних умов. Підвищена ризикованість пов'язана із сезонністю та низькою технологічністю виробництва, використанням природних ресурсів, низькою еластичністю попиту на сільськогосподарську продукцію та її здатністю швидко псуватися, природно-кліматичними чинниками та використанням землі як основного засобу виробництва. Постійне існування таких загроз обумовлює актуальність проблеми формування механізму економічної безпеки сільськогосподарських підприємств.

У вітчизняній науковій літературі питання економічної безпеки досліджено недостатньо, чим і пояснюється незначна кількість наукових праць. Варто зазначити роботи таких науковців як: А. Берлач, А. Кірієнко, Д. Ковальова, Г. Козаченко, Н. Лоханова, О. Ляшенко, С. Покропивний, В. Пономарьова, Т. Сухорукова.

Мета та завдання статті

Метою статті є виявлення проблем функціонування сільськогосподарських підприємств, захист товаровиробників від дії деструктивних впливів, забезпечення стабільного та максимально ефективного розвитку підприємств у майбутньому. У межах досягнення мети виокремлено такі завдання:

- визначити основні складові економічної безпеки сільськогосподарських підприємств;
- сформувати групу принципів побудови системи економічної безпеки сільськогосподарських підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження

Економічна безпека сільськогосподарського підприємництва відіграє визначальну роль у зміцненні безпеки національної економіки і є передумовою її стабільного розвитку. Існує взаємозалежність між розвитком підприємництва та забезпеченням таких функціональних складників безпеки держави, як: фінансовий, соціальний, технологічний, продовольчий, зовнішньоекономічний, демографічний, енергетичний та екологічний. Усвідомлення місця економічної безпеки підприємництва у системі безпеки національної економіки дозволяє більш детально підійти до обґрунтування змісту цієї економічної категорії.

Головне завдання системи управління економічної безпеки сільськогосподарських підприємств – передбачення і випередження можливих загроз, що призводять до кризового стану, а також проведення антикризового управління, яке спрямоване на виведення підприємства з кризового стану; мінімізацію зовнішніх і внутрішніх загроз економічному стану суб'єкта підприємництва, зокрема його фінансовим, матеріальним, інформаційним, кадровим ресурсам, на основі розробленого комплексу заходів економіко-правового й організаційного характеру [1, с. 56].

На економічну безпеку сільськогосподарських підприємств можуть впливати різноманітні фактори негативного впливу. Саме тому її основна ціль – забезпечення стійкого функціонування підприємства в теперішньому часі та в майбутньому.

Важливо зазначити, що система економічної безпеки сільськогосподарських підприємств – це комплекс різноманітних заходів, спрямованих на кількісну реалізацію захисту інтересів підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Економічна безпека сільськогосподарського підприємства – це такий стан його господарських ресурсів, що забезпечує раціональну галузево-організаційну структуру підприємства, враховуючи географічне розташування та природно-кліматичні умови його діяльності, за якого воно здатне ефективно протидіяти можливим загрозам внутрішнього й зовнішнього середовища, а також досягати поставлених цілей і завдань на основі реалізації обраної ним стратегії розвитку.

Економічна безпека аграрного підприємства у вузькому розумінні – це його здатність функціонувати в якості суб'єкта господарювання за існуючого рівня ресурсного забезпечення та обраної спеціалізації виробництва. Економічна безпека аграрного підприємства у широкому розумінні – це його здатність досягти належного рівня конкурентоспроможності за будь-якого ступеня впливу можливих ризиків і загроз. До базових принципів можна віднести: законність, юридична рівність перед законом усіх суб'єктів забезпечення безпеки фірми; захист інтересів суб'єктів безпеки; свобода у забезпеченні безпеки підприємства; системність; безперервність; взаємна відповідальність особи; дотримання балансу життєво важливих інтересів особи, суспільства, держави; дотримання прав і свобод фізичних і юридичних осіб; інтеграції з міжнародними системами безпеки. Зазначені принципи відображають риси засад, на яких повинна будуватися правова основа формування системи підприємства, а не його економічна безпека.

Таблиця 1. Основні складові економічної безпеки сільськогосподарських підприємств [2, с. 250-252]

Підсистема (складова)	Суть складової	Служби, що відповідають за складову ЕБ
Фінансова складова	вважається провідною й вирішальною, оскільки за ринкових умов господарювання фінанси є «двигуном» будь-якої економічної системи	Відповідають фінансова й економічна служби підприємства
Інтелектуальна складова	Належний рівень економічної безпеки у великій мірі залежить від інтелекту та професіоналізму працюючих на підприємстві кадрів	Відповідають кадрова служба й особисто головний інженер
Кадрова складова	Склад кадрів безпосередньо впливає на рівень економічної безпеки на підприємстві.	Відповідає кадрова служба підприємства
Технологічна складова	полягає у ступені відповідності застосовуваних на підприємстві технологій найкращим світовим аналогам по оптимізації витрат	Відповідає технологічна служба, а саме здійснює контроль за технологічною дисципліною, удосконалює існуючі і розробляє нові ефективні технології
Правова складова	полягає в усебічному правовому забезпеченні діяльності підприємства, дотриманні чинного законодавства	повинна займатися юридична і патентно-ліцензійна служба, а саме здійснювати правове забезпечення діяльності підприємства, юридичне пророблення договірної документації, ведення судових і арбітражних розглядів, правове навчання персоналу, контроль порушень норм патентного права тощо
Інформаційна складова	полягає у здійсненні ефективного інформаційно-аналітичного забезпечення господарської діяльності підприємства	Відповідає менеджмент підприємства
Екологічна складова	полягає в дотриманні діючих екологічних норм, мінімізації втрат від забруднення навколишнього середовища	Індикаторами екологічної складової економічної безпеки є, з одного боку, нормативи гранично допустимої концентрації шкідливих речовин, установлені національним законодавством, а з іншого – аналіз ефективності заходів для забезпечення такої екологічної складової
Силова складова	полягає в забезпеченні фізичної безпеки працівників фірми (перш за все керівників) і збереженні її майна	Протидією цим негативним впливам повинна займатися служба охорони. Її обов'язок – забезпечувати фізичний захист керівництва підприємства, організувати пропускний режим, здійснювати охорону приміщень, ліній зв'язку й устаткування

До структурного складу системи економічної безпеки сільськогосподарських підприємств входять: внутрішньовиробничі та позавиробничі складові. До позавиробничих складових економічної безпеки аграрних підприємств належать:

1) Ринкова складова. Ця складова економічної безпеки характеризує ступінь відповідності внутрішніх можливостей розвитку підприємства зовнішнім, які генеруються ринковим середовищем. Про ослаблення ринкової безпеки свідчать: – зменшення частки ринку, яку займає підприємство; – ослаблення конкурентних позицій і спроможності протидіяти конкурентному тиску; – зниження адаптаційних можливостей підприємства до змін ситуації на ринку, відставання від вимог ринку і т. д. За названу складову безпеки на підприємстві повинна відповідати служба маркетингу.

2) Інформаційна складова. Характеризує надійність взаємодії з економічними контрагентами. Економічній безпеці підприємства становлять загрозу можливі

непередбачені зміни умов взаємодії (навіть до розриву відносин) з економічними контрагентами: постачальниками, торговими і збутовими посередниками, інвесторами, споживачами і т. д. [2, с. 253].

Крім зазначених науковці виділяють такі основні складові економічної безпеки сільськогосподарських підприємств [2, с. 134].

Система економічної безпеки сільськогосподарських підприємств може бути побудована на основі таких принципів: пріоритет заходів попередження, законність, комплексне застосування сил і коштів, координація та взаємодія ззовні й усередині підприємства, компетентність, економічна доцільність, планова основа діяльності, системність.

Також можна сформуванати таку групу принципів побудови системи економічної безпеки сільськогосподарських підприємства:

- усі прийняті управлінські рішення з розробки системи економічної безпеки не повинні суперечити чинному законодавству (принцип законності);
- елементи системи управління економічною безпекою підприємства повинні бути взаємопов'язані та узгоджені (принцип системності побудови);
- ефективність роботи системи безпеки повинна бути вище її вартості (принцип економічної доцільності);
- витрати на заходи з ліквідації, нейтралізації або мінімізації загроз економічним інтересам підприємства повинні бути менше, ніж можливі збитки від їх реалізації (принцип ефективності управлінських рішень);
- своєчасне попередження та/або ефективне подолання негативного впливу загроз, при цьому забезпечуючи розвиток підприємства (принцип результативності) [3, с. 34];
- витрати на попередження та/або подолання загроз повинні бути адекватними за їх рівнем та обсягом (принцип оптимізації витрат);
- всі заходи безпеки повинні проводитися з використанням сучасних досягнень науки і техніки, надавати надійний захист на певних рівнях безпеки (принцип обґрунтованості);
- вирішення питань економічної безпеки із залученням усіх суб'єктів і активів підприємства (принцип комплексності);
- забезпечення збалансованості економічних інтересів підприємства, окремих його підрозділів, персоналу (принцип збалансованості);
- своєчасність розробки і прийняття заходів щодо нейтралізації загроз економічної безпеки економічним інтересам підприємства (принцип своєчасності);
- процес управління економічною безпекою підприємства повинен проходити безперервно (принцип безперервності);
- постійний системний моніторинг зовнішнього середовища підприємства з метою своєчасного виявлення та ідентифікації загроз економічним інтересам підприємства (принцип постійного моніторингу) [4, с. 8];
- реалізація активних дій і заходів захисту економічних інтересів підприємства з використанням нестандартних форм і способів захисту (принцип активності);
- координація заходів щодо забезпечення економічної безпеки на підприємстві; організація взаємодії заходів зі всіма підрозділами підприємства і здійснення єдиного управління процесом безпеки підприємства, організація взаємодії з державними та правоохоронними органами (принцип координації і взаємодії);
- єдиний підхід до виконання своїх функцій учасниками процесу забезпечення безпеки при координуючій ролі і методичному керівництві з боку підрозділу економічної безпеки підприємства (принцип централізації);
- система управління економічною безпекою підприємства повинна бути органічно інтегрована в загальну систему менеджменту підприємства (принцип інтегрованості);

-
- всі прийняті управлінські рішення не повинні суперечити загальній стратегії економічного розвитку підприємства (принцип спрямованості на стратегічні цілі);
 - управлінські рішення повинні розроблятися з урахуванням об'єктивних економічних законів, на основі глибокого аналізу ситуації із застосуванням наукових методів пізнання (принцип об'єктивності);
 - система управління економічною безпекою повинна забезпечувати швидку реакцію підприємства на появу реальних і потенційних загроз і своєчасне прийняття відповідних управлінських рішень (принцип оперативності та динамічності);
 - кожне управлінське рішення в сфері економічної безпеки має розроблятися в декількох альтернативних варіантах, враховуючи певні критерії (принцип варіативності) [4, с. 9];
 - заходи по реагуванню на погрози економічним інтересам підприємства повинні розроблятися у відповідності з визначеними критеріями (принцип адекватності реагування);
 - система управління економічною безпекою підприємства, її елементи повинні адаптуватися до зміни факторів зовнішнього і внутрішнього середовищ підприємства (принцип адаптивності);
 - розроблені або прийняті управлінські рішення повинні швидко коригуватися, якщо цього вимагають зміни зовнішнього або внутрішнього середовища підприємства (принцип гнучкості управління);
 - здатність системи економічної безпеки підприємства до розвитку та вдосконалення (принцип розвитку і вдосконалення);
 - повинна бути розроблена дієва і ефективна система стимулів і відповідальності посадових осіб за стан економічної безпеки підприємства (принцип стимулювання і відповідальності) [4, с.154].

Ми розділяємо думку вчених [5, 6], що головна мета економічної безпеки сільськогосподарського підприємства полягає в тому, щоб гарантувати його стабільне та максимально ефективне функціонування сьогодні і високий потенціал розвитку в майбутньому.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Економічна безпека підприємства досягається в тих випадках, коли воно є фінансово стійким, здатним запобігати негативному впливу внутрішніх та зовнішніх ризиків, а його ресурсний потенціал, організаційна та управлінська структури відповідають цілям і завданням статутної діяльності. Економічна безпека сільськогосподарських підприємств є критерієм надійності їх партнерства у бізнесі та спроможності забезпечувати переробні підприємства сировиною, а населення продуктами харчування.

Сьогодні аграрний сектор України характеризується масштабністю кризових явищ, йому притаманні висока ризиковість та інвестиційна непривабливість. Передумовою стійкого розвитку сільськогосподарського підприємства є формування ним власної системи економічної безпеки. Останню слід розглядати як основоформуєчий елемент захисту національної економіки та забезпечення високого рівня економічної безпеки держави загалом, оскільки безпека підсистем нижчого рівня ієрархії, тобто окремих суб'єктів господарювання, є необхідною умовою для зміцнення безпеки систем вищого рівня. Встановлено, що під економічною безпекою сільськогосподарських підприємств розуміється такий стан підприємств, який характеризується стійкістю до внутрішніх та зовнішніх загроз, здатністю забезпечити реалізацію власних економічних інтересів, ефективно функціонувати та розвиватися в умовах конкуренції та господарського ризику.

Список літератури

1. Лабунская С. В., Прокопишина Е. В. Особенности количественного определения уровня внутренних угроз экономической безопасности деятельности предприятия. *Бизнес Информ.* 2007. № 11. С. 97-102.
2. Козаченко Г.В., Пономарьов В.П., Ляшенко О.М. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: монографія. К.: Вид-во «Лібра», 2003. 280 с.
3. Казанджі А. Теоретичні аспекти управління виробничою діяльністю аграрних підприємств. *Аграрний вісник Причорномор'я. Економічні науки.* 2014. Вип. 75. С. 30-38.
4. Красноруцький О., Руденко С. Функціональні та інструментальні концепції в дослідженнях механізмів управління економічним потенціалом аграрних підприємств. *Актуальні проблеми інноваційної економіки.* 2016. № 2. С. 5-10.
5. Лоханова Н. Система управління станом економічної безпеки підприємства: проблемні питання, концепція розвитку. *Економіст.* 2005. № 2. С. 52-56.
6. Лагодієнко В. В. Продовольча безпека Причорноморського регіону: стан, тенденції, перспективи. *Economic and Food Security of Ukraine.* 2019. URL: <https://doi.org/10.15673/efs.v6i3-4.1282>.
7. Стрішенець О. М., Павлов К. В., Лагодієнко В. В. Модель соціоекологоекономічної безпеки регіону. Концептуальні основи соціоекологоекономічної безпеки: колективна монографія; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л. М. Черчик. Луцьк : Терен, 2018. С. 265-272.
8. Штангрет А. М. *Поняття «безпека», «небезпека», «ризик», «загроза»: суть та взаємозв'язок. Формування ринкових відносин в Україні.* 2010. №9. С. 37-42.

Reference

1. Labunskaja S. V. and Prokopishina E. V. (2007). «Features of quantitative determination of the level of internal threats to the economic security of the enterprise». *Biznes Inform.* no 11, pp. 97-102.
2. Kozachenko H. V., Ponomar'ov V. P. and Liashenko O. M. (2003). *Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: sutnist' ta mekhanizm zabezpechennia.* [Economic security of the enterprise: essence and mechanism of providing]. Vyd-vo «Libra», Kiev. Ukraine.
3. Kazandzhi A. (2014). «Theoretical Aspects of Management of Production Activities of Agricultural Enterprises». *Ahrarnyj visnyk Prychornomor'ia. Ekonomichni nauky.* Issue 75, pp. 30-38.
4. Krasnoruts'kyj O. and Rudenko S. (2016). «Functional and instrumental concepts in research of mechanisms of management of economic potential of agricultural enterprises». *Aktual'ni problemy innovatsijnoi ekonomiky.* no 2, pp. 5-10.
5. Lokhanova N. (2005). «The system of management of the state of economic security of the enterprise: problems, concept of development». *Ekonomist.* no 2, pp. 52-56.
6. Lahodiienko V.V. (2019). *Prodovol'cha bezpeka Prychornomors'koho rehionu: stan, tendentsii, perspektyvy.* [Food security of the Black Sea region: status, trends, prospects]. *Economic and Food Security of Ukraine.* Available at: <https://doi.org/10.15673/efs.v6i3-4.1282>
7. Strishenez', O. M. and Pavlov, K. V., Lagodiyenko, V. V. (2018). *Model' socioekologoekonomichnoyi bezpeky` regionu. Konceptual'ni osnovy` socioekologoekonomichnoyi bezpeky`.* [Model of socioecological and economic safety of the region. Conceptual foundations of socioecological and economic safety]. In Cherchyk, L. M. (ed.). Teren. Lutsk. Ukraine. S. 265-272.
8. Shtangret, A. M. (2010). «The notion of «security», «danger», «risk», «threat»: the essence and interconnection». *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini.* № 9. pp. 37-42.

Стаття надійшла до редакції 18.02.2019 р.